

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

COMPETENT APPROACH TO LEARNING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE FROM THE POINT OF VIEW OF PEDAGOGICAL IDEAS OF VASYL SUKHOMLYNSKY

У статті сформульовано сучасні підходи до навчання української мови в початковій школі. Проаналізовано окремі положення Концепції Нової української школи, та вказано шляхи їх реалізації з погляду педагогічних ідей Василя Сухомлинського. Інтегрований підхід до навчання розглядається як важливий у формуванні компетентностей. Визначено інновації в навчанні учнів першого класу в практиці роботи початкової школи, української мови зокрема. Запропоновано тематику мовленнєво-комунікативних ситуацій, алгоритм їх виконання.

Ключові слова: компетентність, початкова школа, педагогічні ідеї В. Сухомлинського, інноваційні методи, мовленнєво-комунікативна ситуація.

Определены инновации в обучении учеников первого класса в практике работы начальной школы, украинского языка в частности. Предложены тематика речево-коммуникативных ситуаций, алгоритм их выполнения.

Ключевые слова: компетентность, начальная школа, педагогические идеи В. Сухомлинского, инновационные методы, речево-коммуникативная ситуация.

The article formulated modern approaches to teaching Ukrainian language at primary school. Some provisions of the Concept of the New Ukrainian School are analyzed, and the ways of their implementation are indicated from the point of view of Vasyly Sukhomlynsky's pedagogical ideas. An integrated approach to learning is considered important in the development of competencies. The innovations in the teaching of first grade students in the practice of primary school work and Ukrainian language are defined. The theme of speech and communication situations and algorithm of their implementation are offered.

Key words: competence, primary school, pedagogical ideas of V. Sukhomlynsky, innovative methods, speech and communicative situation.

УДК 372.881.116.12

Хома О.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти
Мукачівського державного університету

В статье сформулированы современные подходы к обучению украинскому языку в начальной школе. Проанализированы отдельные положения Концепции Новой украинской школы, и указаны пути их реализации с точки зрения педагогических идей Василия Сухомлинского. Интегрированный подход к учебе рассматривается как важный в формировании компетентностей.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В основі Концепції Нової української школи закладено компетентнісний підхід до навчання. Це зумовлено вимогами сьогодення: інтеграція освіти України в європейський простір; упродовження в практику роботи наукових здобутків вітчизняних педагогів і вчителів-практиків.

Закон України «Про освіту», концепція «Нова українська школа», освітні програми ставлять перед учителями завдання підготувати компетентну особистість, яка зможе легко соціалізуватися в суспільстві. «Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами...» (розд. 2, ст. 12, п. 1) [2].

Оволодіння молодшими школярами рідною мовою упродовж багатьох років своєї педагогічної

діяльності обстоював В. Сухомлинський. Сьогодні вивчення праць видатного педагога, розуміння значення слова в житті людини й нації дадуть вичерпні відповіді на питання, як реалізувати ті завдання, що стоять перед закладами освіти. Дослідження праць педагога є актуальними і вкрай важливими у процесі реформування початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського привертає увагу вже кількох поколінь українських і зарубіжних науковців за різними напрямками, а саме: дидактичні основи навчання здобувачів освіти (О. Савченко, Г. Сагач, Н. Сивачук, О. Сухомлинська); методична система навчання мови й літератури (А. Богуш, Л. Березівська, М. Вашуленко, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Г. Ткаченко), формування духовних і моральних цінностей (І. Бех, І. Зязюн, В. Киричок, В. Кравцов); український вимір педагогіки В. Сухомлинського (О. Санівський) та інші. За дослідженням О. Санівського з'ясовано, що В. Сухомлинський розпочинав знайомство дітей із національним образом світу зі сприйняття довілля, його поцінування, привчав діяти згідно зі встановленими народними звичаями, нормами та зразками поведінки, таким способом формуючи менталітет вихованців. Творення образу світу в учнів Павлівської школи розпочиналося з рідної мови, за допомогою чого формувалися їхній

характер, світобачення, національна психологія, розуміння зв'язку з рідним народом, відбувалося повноцінне національно-духовне життя та самовияв особистості [5, с. 11].

Навчання, за В. Сухомлинським, не може бути відірваним від навколишнього світу, від суспільного життя, тобто воно має бути спрямоване на соціалізацію особистості, здатної до виконання певного виду діяльності. «Одне з найважливіших завдань школи – це навчитися користуватися знаннями. Небезпека перетворення знань у мертвий вантаж виникає саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найбільше пов'язана із набуттям нових умінь і навичок. Якщо ці вміння й навички тільки засвоюються і не застосовуються на практиці, навчання поступово виходить за сфери духовного життя дитини, неначе відділяється від її інтересів і захоплень. Прагнучи запобігти цьому явищу, учитель дбає, щоб кожна дитина творчо застосовувала свої уміння і навички» [7, с. 127].

Ці настанови та реалії сьогодення стали підґрунтям для започаткування компетентнісної освіти. У «Великому тлумачному словник сучасної української мови» компетентний трактується як такий, «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий. // Який ґрунтується на знанні; кваліфікований ...» [1, с. 560].

Компетентнісний підхід до навчання став методом дослідження низки науковців (Н. Бібік, С. Бондар, М. Вашуленко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьова, Г. Семеренко та інші). Аналізуючи творчу спадщину В. Сухомлинського, Г. Семеренко зазначає: «Василь Олександрович випередив час і поставив завдання компетентнісного навчання ще в 60–70 роки ХХ століття... Без любові до рідного слова Сухомлинський не уявляє можливості любити інші мови і можливості їх опанувати» [6, с. 4].

З огляду на значущість української мови для громадянського становлення і розвитку національно мовленнєвої особистості цьому предмету в початковій школі відведено особливу роль. У системі освіти українська мова є засобом навчання і виховання, зумовлює надалі професійну та громадянську діяльність людини.

Мета статті – розкрити сучасні підходи до навчання української мови з погляду педагогічних ідей В. Сухомлинського.

Завдання дослідження такі: визначити концептуальні засади навчання рідної мови на основі педагогічних ідей В. Сухомлинського; з'ясувати специфіку навчання української мови в початковій школі в контексті освітньої реформи.

Виклад основного матеріалу. У Методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України (2018) сказано, що прийняття світу учнями

6–10 років за своєю суттю є цілісним, як цілісне й саме докільля. Потреба подолати протиріччя між розподілом освітнього процесу на окремі предмети, з одного боку, і цілісністю світу та цілісністю сприйняття дитиною докільля – з іншого, потребує активного запровадження інтегрованих уроків. У межах таких уроків вивчається підпорядкований одній темі матеріал із різних навчальних предметів. Методика таких уроків розробляється вчителями на міжпредметній основі з урахуванням дидактичної доцільності, а їхня змістова і структурна цілісність забезпечується добром об'єкта вивчення. Головною метою інтегрованих уроків має бути не виклад максимального об'єму інформації, а формування цілісної картини світу й підвищення пізнавального інтересу учнів [3].

Сприйняття цілісної картини світу, як і в педагогічних працях В. Сухомлинського, розглядається через призму «спілкування» молодших школярів із природою: спостереження за навколишнім світом, його сприйняття й аналіз і відтворення в усному (писемному) мовленні. Освітня галузь «Я досліджую світ» на основі інтеграції з іншими покликана вирішити низку завдань щодо розуміння молодшими школярами певного явища та сприятиме вихованню активної громадянської позиції, інтересу до пізнання історії України, свого краю тощо.

Вивчення рідної мови у зв'язку з мовленням, на думку В. Сухомлинського, має здійснюватися методом спостереження: «Ми йшли в природу – в ліс, в сад, на поле, луг, берег річки, – слово ставало в моїх руках знаряддям, за допомогою якого я відкривав дітям очі на багатство навколишнього світу» [7, с. 202].

Початкова школа змінює концепцію освітнього процесу, водночас наближаючи її до сучасної вітчизняної та європейської. У нашому баченні «роки навчання в початкових класах – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра» [7, с. 100]. Навчання розглядається як важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. «Чим ближче я придивлявся до того, що всі ми звикли називати навчально-виховним процесом, тим більше переконувався, що справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець поєднані безліччю інтересів і захоплень. Навчання – це лише одна з пелюсток квітки, яка називається вихованням у широкому сенсі цього поняття. У вихованні немає головного і другорядного, як немає головної пелюстки серед багатьох пелюсток, що створюють красу квітки. У вихованні все головне – і урок, і розвиток різнобічних інтересів дітей поза уроком, і взаємовідносини вихованців у колективі» [7, с. 8].

Серед головних компонентів Концепції Нової української школи є такі: новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; наскрізний процес виховання, який формує цінності; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками [4, с. 11].

Щоб досягти належних результатів, інтегрований підхід до навчання визначається як основний. «У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю. Таке досягнення передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причинно-наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату [4, с. 12].

Реалізація ідей компетентнісного підходу передбачає усвідомлення того, що всі компетентності є однаково важливими й тісно пов'язаними між собою, утворюють цілісну систему у формуванні особистості, а володіння українською мовою дасть можливість реалізувати себе в професійній та громадській діяльності.

Зазначимо, що В. Сухомлинський розглядає мову як один із чинників державотворення і розуміння власної історії: «духовне багатство народу», «засіб впливу на дитину, облагороджування її почуттів», «звичаї, традиції, радощі й болі народу», «культ Батьківщини». «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують 4 культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова» [7, с. 201].

Сьогодні відбулося зміщення акцентів щодо навчання молодших школярів української мови: володіння державною, рідною (у разі відмінності), іншими мовами формує сучасну особистість із розумінням своєї належності до української спільноти і можливості комунікації в іншомовному просторі.

З 1 вересня навчання здійснюється за Концепцією Нової української школи, новим Державним стандартом початкової школи, освітніми програмами. Проведене нами спостереження за освітнім процесом у першому класі 2018/2019 н. р. засвідчує, що учні легко адаптуються до нових умов, з інтересом досліджують мовні явища на основі застосування як традиційних, так й інноваційних методів навчання, а саме: «Шість цеглинок», «Щоденні 5», «Рафт» та інші. Значна увага акцен-

тується на застосуванні ігрових прийомів, що дає можливість молодшому школяреві поступово соціалізуватися в повсякденне життя. Відповідно урізноманітнилися варіанти організації навчального простору в класі, використовуються новітні, наприклад мобільні, робочі місця, що пристосовані для індивідуальної та групової роботи. Крім того, позитивним, на наш погляд, є таке:

- створення в межах класу осередків, серед яких осередок навчально-пізнавальної діяльності, місце для гри, осередок художньо-творчої діяльності, куточок живої природи, осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, дитяча класна бібліотека та інші;

- наявність альтернативних освітніх програм;
- проведення ранкових зустрічей;
- наявність низки підручників «Українська мова. Буквар» (за вибором учителя);

- реалізація на уроці ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань (наприклад, наявність предмета «Я досліджую світ. Українська мова»);

- цілеспрямоване тематичне збагачення активного словника молодшого школяра (тематичні тижні).

Сьогодні ще не вистачає в повному обсязі навчальних комплектів з української мови для перших класів. Варіативність програм спрямована на творчість вчителя, бажання самоудосконалюватися (наприклад, через вебінари як одну з форм), але методичне забезпечення предмета не повинно бути тільки справою вчителя. Тому методичні рекомендації МОН України, наукові розвідки дидактів, креативність учителів щодо реалізації освітньої реформи й надалі повинні спрямовуватися на вирішення низки проблем, що утворюються.

Подальше наше дослідження передбачає спостереження за засвоєнням першокласниками мовних явищ за новим Державним стандартом освітньої мовно-літературної галузі. Стало вже зрозумілим, що на уроках української мови відповідно до тематичного тижня цілеспрямовано збагачується мовлення молодшого школяра. Підкреслимо, що В. Сухомлинським розроблено прийоми пояснення лексичного значення слова. Для «Школи радості» він склав список слів рідної мови, які діти повинні запам'ятати, розробив авторську методику засвоєння слова на основі дослідження його етимології. Педагог, навчаючи дітей «бачити» слово серед природи, на основі його будувати речення, зв'язні висловлювання, переконливо доводив, що школа зобов'язана формувати у молодшого школяра комунікативні уміння, утверджуючи загальнолюдські та національні цінності.

Зважаючи на вимоги Нової української школи, нового осмислення спадщини В. Сухомлинського, у процесі дослідження ми акцентуємо увагу

на методах удосконалення мовлення молодших школярів, добірки системи вправ із розвитку мовлення (лексичні, конструктивні, творчі; комунікативні) з різними компетентнісними завданнями. Мовленнєво-комунікативним ситуаціям надаємо провідне місце, структура яких вбачає: адресант, адресат, толерантні стосунки між адресантом і адресатом із застосуванням формул українського мовленнєвого етикету; мета спілкування, спосіб і місце спілкування, засоби спілкування (вербальні, невербальні). Серед ситуацій діалогічного (монологічного) спрямування пропонуємо такі: «Випадок у лісі: зустріч з їжачком», «Про що дзюркочить струмок», «Розмова дуба і берізки», «Розповідь подрузі зі Львова про рідне Мукачеве», «Що я порадив би друзі», «Інтерв'ю з мамою (татом)» та інші.

Для майбутніх учителів початкової школи нами розроблено й визначено алгоритм їх проведення: сформулювати завдання для розв'язання ситуації; запропонувати зміст ситуації та питання; дібрати мовленнєво-комунікативні завдання (опорні слова, формули мовленнєвого етикету тощо); провести аналіз побудованого учнями тексту; доповнити власними міркуваннями. У процесі виконання завдань такого змісту звертається увага на мовні засоби, культуру й толерантність спілкування.

Один із запропонованих взірців ситуативних завдань.

Завдання: побудуйте діалог і розіграйте його.

Зміст ситуації: йдучи до школи, ти побачив жовтий листок, що впав із дерева. Що він відчуває? Допоможи йому зрозуміти закони природи.

Мовленнєво-комунікативні завдання: а) добери тон, міміку, жести для спілкування; б) уживай такі слова чи словосполучення: чарівниця-осінь, жовті, зелені, багряні листочки, природа взимку відпочиває, народитися знову; в) доповни ці слова іншими, зокрема пестливими; г) уживай ввічливі слова: добридень, доброго ранку, дорогий друже, люб'язно прошу, пані природо, матінко-природо, дякую.

Після побудованого учнями діалогу з метою редагування та вдосконалення мовлення вчитель може подати власний.

Висновки. Нами розглянуто окремі питання щодо навчання української мови в контексті педагогічних ідей В. Сухомлинського. Закцентовано увагу на ролі початкової школи у формуванні національно мовленнєвої особистості, на новому підході до оволодіння державною мовою. Запропоновано окремі типи вправ із розвитку зв'язного мовлення, подано орієнтовну тематику мовленнєвих ситуацій та алгоритм їх побудови.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні структури інтегрованого уроку української мови в першому класі, враховуючи тематичні тижні, засвоєння учнями мовних тем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун». 2007. 1736 с.
2. Закон України «Про освіту»: прийнято Верховною Радою України 5 вересня 2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата опублікування: 28.09.2017).
3. Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи: додаток до наказу МОН від 23 березня 2018 р. № 283. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/60372/.
4. Нова українська школа: poradnik для вчителя / За заг. ред. Н.М. Бібік. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
5. Санівський О.М. Українознавчий вимір педагогіки В.О. Сухомлинського: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Умань, 2017. 20 с.
6. Семеренко Г.В. Роль української мови в становленні громадянина-патріота в творчій спадщині В.О. Сухомлинського. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 6. С. 3–8.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори: у 5 т.* Т. 3. К.: «Радянська школа», 1977. 670 с.